ତଦ୍ଧିତପ୍ରକରଣ

ମୂଳଶବ୍ଦ (ପ୍ରାତିପଦିକ) ରେ ଭାବ, ସନ୍ତାନ, ଉତ୍କର୍ଷ, ଅପକର୍ଷ, ସମୂହ ଓ ଅଛି ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଥରେ କେତେକ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗକରାଯାଇ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ତିଆରି କରାଯାଏ। ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ- ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରୟୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଭାଷାପାଇଁ, ବକ୍ତାପାଇଁ ତଥା ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶପାଇଁ ଅତି ହିତକାରକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ତଦ୍ଧିତ ପ୍ରତ୍ୟୟ କୁହାଯାଏ। ସାଧାରଣତଃ ଅଣ୍, ବିନ୍ - ଇନ୍, ତଲ୍, ମତୁପ୍, ବତୁପ୍, ଫକ୍, ଯଞ୍, ଢ଼କ୍, ଠକ୍ ପ୍ରଭୃତି ତଦ୍ଧିତ ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯେଉଁ ମୂଳ ଶବ୍ଦରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇ ନୂତନ ଶବ୍ଦ ଗଠିତ ହୋଇଥାନ୍ତି, ତାହାକୁ ତଦ୍ଧିତାନ୍ତ ଶବ୍ଦ କହନ୍ତି - ଉଦାହରଣ,

ରାମଃ ଦାଶରଥିଃ (ଦଶରଥସ୍ୟ ପୁତ୍ରଃ) ଇତି ପ୍ରସିଦ୍ଧଃ।

ମନ୍ଦିରସ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମ୍ (ସୁନ୍ଦରସ୍ୟଭାବଃ) ମନୋମୁଗ୍ଧକରମ୍। ହିମାଳୟଃ ପର୍ବତେଷୁ ଉଚ୍ଚତମଃ (ଅତିଶୟେନ ଉଚ୍ଚଃ)। ଗୁଣବାନ୍ (ଗୁଣଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି ଇତି) ଅୟଂ ଜନଃ। ଏଷା ବାଳିକା ବୁଦ୍ଧିମତୀ (ବୁଦ୍ଧିଃଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି ଇତି)। ଅବଦୁଲକଲାମଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ (ଅଧିକଃ ପ୍ରଶସ୍ୟଃ) ଭାରତୀୟଃ (ଭାରତେ ଜାତଃ)। ଐଷମଃ ପ୍ରବଳା ବନ୍ୟା (ବନାନାଂ ସମୂହଃ) ଅଭବତ୍।

ଉପରିଲିଖିତ ବାକ୍ୟରେ ରେଖାଙ୍କିତ ପଦଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ବିଶେଷ ଅର୍ଥରେ ମୂଳ ଶବ୍ଦରେ ବିଭିନ୍ନ ତଦ୍ଧିତପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗକରାଯାଇଛି। ଦାଶରଥିଃ - (ଦଶରଥ + ଇଞ୍) ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମ୍ - (ସୁନ୍ଦର + ଯ) ଉଚ୍ଚତମଃ (ଉଚ୍ଚ + ତମପ୍) ଗୁଣବାନ୍ (ଗୁଣ + ବତୁପ୍) ବୁଦ୍ଧିମତୀ (ବୁଦ୍ଧି + ମତୁପ୍ + ଙୀପ୍) ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ (ପ୍ରଶସ୍ୟ + ଇଷ୍ଠନ୍) ଭାରତୀୟଃ (ଭାରତ + ଈୟ) ବନ୍ୟା (ବନ + ଯ + ଟାପ୍) ବନ ଏଠାରେ ଜଳ ବା ପାଣିକୁ ବୁଝାଉଛି।

ଅପତ୍ୟାର୍ଥକ ପ୍ରତ୍ୟୟ

ସନ୍ତାନ, ଗୋତ୍ର, ଶିଷ୍ୟ, ଭକ୍ତ ଓ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପ୍ରଭୃତି ଅର୍ଥରେ ମୂଳଶବ୍ଦ (ପ୍ରାତିପଦିକ)ରେ 'ଅଣ୍' (ଅ) ଣ୍ୟ (ୟ) ଇଞ୍ (ଇ) ଅଞ୍ (ଅ) ଫକ୍ (ଆୟନ) ଯଞ୍ (ୟ) ଢ଼କ୍ (ଏୟ) ଛ (ଈୟ) ଛଣ୍ (ଈୟ) ଓ ଘ (ଇୟ) ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗକରାଯାଏ।

ଅଣ୍ (ଅ)

ଶିବସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଶିବ + ଅଣ୍ = ଶୈବଃ

ବିଶ୍ୱାମିତ୍ରସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର + ଅଣ୍ = ବୈଶ୍ୱାମିତ୍ରଃ

ଭଗୀରଥସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ = ଭଗୀରଥ + ଅଣ୍ + ଙୀପ୍ = ଭାଗୀରଥୀ

ଅଞ୍ (ଅ)

ଭରତସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଭରତ + ଅଞ୍ = ଭାରତଃ

କଶ୍ୟପସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂପୁମାନ୍ = କଶ୍ୟପ + ଅଞ୍ = କାଶ୍ୟପଃ

ପୁତ୍ରସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ପୁତ୍ର + ଅଞ୍ = ପୌତ୍ରଃ

ପୁତ୍ରସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ = ପୁତ୍ର + ଅଞ୍ + ଙୀପ୍ = ପୌତ୍ରୀ

ଦୁହିତୁଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଦୁହିତୃ + ଅଞ୍ = ଦୌହିତ୍ରଃ

ଦୁହିତୁଃ ଅପତ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ = ଦୁହିତୃ + ଅଞ୍ + ଙୀପ୍ = ଦୌହିତ୍ରୀ

ଗଣପତେଃ ଭକ୍ତଃ = ଗଣପତି + ଅଣ୍ = ଗାଣପତଃ

(ଗଣପତି + ଯକ୍ = ଗାଣପତ୍ୟଃ ମଧ୍ୟ ହୁଏ।)

ଣ୍ୟ (ୟ)

ଦିତେଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଦିତି + ଣ୍ୟ = ଦୈତ୍ୟଃ

ଅଦିତେଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଅଦିତି + ଣ୍ୟ = ଆଦିତ୍ୟଃ

ଇଞ୍ (ଇ)

ଦଶରଥସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଦଶରଥ + ଇଞ୍ = ଦାଶରଥିଃ

ସୁମିତ୍ରାୟାଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ସୁମିତ୍ରା + ଇଞ୍ = ସୌମିତ୍ରିଃ

ବଲ୍ମୀକାତ୍ ସମ୍ଭବଃ = ବଲ୍ମୀକ + ଇଞ୍ = ବାଲ୍ମୀକିଃ

ଫକ୍ (ଆୟନ)

ନାରାଃ ଅୟନଂ ଯସ୍ୟ = (ନର + ଅଣ୍) ନାର + ଫକ୍ = ନାରାୟଣଃ (ନାର- ଜ୍ଞାନ ବା ଜଳ)

ବଦରେଣ ସମ୍ବନ୍ଧିତଃ = (ବଦର + ଅଣ୍) ବାଦର + ଫକ୍ = ବାଦରାୟଣଃ

ଯଞ୍ (ୟ)

ପୁଲସ୍ତେଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ - ପୁଲସ୍ତି + ଯଞ୍ = ପୌଲସ୍ତ୍ୟଃ

ଯଜ୍ଞବଲ୍କସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ - ଯଜ୍ଞବଲ୍କ + ଯଞ୍ = ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟଃ

ଢକ୍ (ଏୟ)

ବିନତାୟାଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ବିନତା + ଢକ୍ = ବୈନତେୟଃ

ଗଙ୍ଗାୟାଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଗଙ୍ଗା + ଢକ୍ = ଗାଙ୍ଗେୟଃ

ରାଧାୟାଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ରାଧା + ଢକ୍ = ରାଧେୟଃ

ଛ (ଈୟ)

ସ୍ୱସୁଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ - ସ୍ୱସୃ + ଛ = ସ୍ୱସ୍ରୀୟଃ (ଭଣଜା)

ଛଣ୍ (ଈୟ)

ପିତୃଷ୍ୱସୁଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ପିତୃଷ୍ୱସୃ + ଛଣ୍ = ପୈତୃଷ୍ୱସ୍ରୀୟଃ (ପିଉସୀ ପୁଅଭାଇ)

ଭ୍ରାତୁଃ ଅପତ୍ୟଂ ପୁମାନ୍ = ଭ୍ରାତୃ + ଛଣ୍ = ଭ୍ରାତ୍ରୀୟଃ (ଭାଇର ପୁଅ / ପୁତୁରା)

ଘ (ଇୟ)

କ୍ଷତ୍ରେ (ରାଷ୍ଟ୍ରେ) ସାଧୁଃ = କ୍ଷତ୍ର + ଘ = କ୍ଷତ୍ରିୟଃ

ରାଷ୍ଟ୍ରେଭବଃ = ରାଷ୍ଟ୍ର + ଘ = ରାଷ୍ଟ୍ରିୟଃ (ରାଜା, ରାଜଶାଳକ)

ସମୂହାର୍ଥକ ପ୍ରତ୍ୟୟ

ସମୂହଅର୍ଥରେ 'ଅଣ୍' (ଅ) ବୁଞ୍ (ଅକ) ତଲ୍ (ତା) ଅଞ୍ (ଅ) ୟ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗକରାଯାଏ।

ଭିକ୍ଷାଣାଂ ସମୂହଃ = ଭିକ୍ଷା + ଅଣ୍ = ଭୈକ୍ଷମ୍

ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ସମୂହଃ - ମନୁଷ୍ୟ + ବୁଞ୍ = ମାନୁଷ୍ୟକମ୍

ଗ୍ରାମାଣାଂ ସମୂହଃ = ଗ୍ରାମ + ତଲ୍ + ସ୍ତ୍ରୀ ଟାପ୍ = ଗ୍ରାମତା

ଦେବାନାଂ ସମୂହଃ = ଦେବ + ତଲ୍ + ସ୍ତ୍ରୀ ଟାପ୍ = ଦେବତା

ଜନାନାଂ ସମୂହଃ = ଜନ + ତଲ୍ + ଟାପ୍ = ଜନତା

ଶୁକାନାଂ ସମୂହଃ = ଶୁକ + ଅଞ୍ = ଶୌକମ୍

ତୃଣାନାଂ ସମୂହଃ = ତୃଣ + ଯ + ଟାପ୍ = ତୃଣ୍ୟା

ବାତାନାଂ ସମୂହଃ = ବାତ + ଯ + ଟାପ୍ = ବାତ୍ୟା

ବନାନାଂ ସମୂହଃ = ବନ + ଯ + ଟାପ୍ = ବନ୍ୟା

ଜାତ ଅର୍ଥକ ପ୍ରତ୍ୟୟ

ମଥୁରାୟାଂ ଜାତଃ = ମଥୁରା + ଅଣ୍ = ମାଥୁରଃ

ଉତ୍କଳେ ଜାତଃ = ଉତ୍କଳ + ଅଣ୍ = ଔତ୍କଳଃ

ଉତ୍କଳେ ଜାତଃ = ଉତ୍କଳ + ଛ = ଉତ୍କଳୀୟଃ

ଗ୍ରାମେ ଜାତଃ = ଗ୍ରାମ + ଯ = ଗ୍ରାମ୍ୟଃ

ଗ୍ରାମେ ଜାତଃ = ଗ୍ରାମ + ଖଞ୍ = ଗ୍ରାମୀଣଃ

ଦକ୍ଷିଣସ୍ୟାଂ ଜାତଃ = ଦକ୍ଷିଣ + ତ୍ୟକ୍ = ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟଃ

ପ୍ରାଚି ଜାତଃ = ପ୍ରାଚ୍ + ଯତ୍ = ପ୍ରାଚ୍ୟଃ

ଅସ୍ତି ଅର୍ଥକ ପ୍ରତ୍ୟୟ

'ତାହା ଏଠାରେ ଅଛି' ବା 'ଯାହାର ଅଛି' ଏହି ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ମୂଳଶବ୍ଦ (ପ୍ରାତିପଦିକ)ରେ ମତୁପ୍ (ମତ୍, ବତ୍) ଇନି (ଇନ୍) ଠନ୍ (ଇକ) ଓ 'ଶ' ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତ୍ୟୟ ଯୋଗହୁଏ।

ମତୁପ୍ (ମତ୍, ବତ୍)

ଗାବଃ ଅସ୍ୟ ସନ୍ତି ବା ଅସ୍ମିନ୍ ସନ୍ତି = ଗୋ + ମତୁପ୍ = ଗୋମତ୍ (କ୍ଲୀ)

ଗୋମାନ୍ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଗୋ + ମତୁପ୍ + ଙୀପ୍ = ଗୋମତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ମତିଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ମତି + ମତୁପ୍ = ମତିମାନ୍

ମତିଃ ଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି = ମତି + ମତୁପ୍ + ଙୀପ୍ = ମତିମତୀ

ସେହିପରି-

ଶ୍ରୀ + ମତୁପ୍ = ଶ୍ରୀମତ୍ (କ୍ଲୀ) ଶ୍ରୀମାନ୍ (ପୁଂ) ଶ୍ରୀମତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଅଂଶୁ + ମତୁପ୍ = ଅଂଶୁମତ୍ (କ୍ଲୀ), ଅଶୁମାନ୍ (ପୁଂ) ଅଂଶୁମତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ପିତୃ + ମତୁପ୍ = ପିତୃମାନ୍, ପିତୃମତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ବପୁସ୍ + ମତୁପ୍ = ବପୁଷ୍ମାନ୍, ବପୁଷ୍ମତୀ, (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଜ୍ୟୋତିସ୍ + ମତୁପ୍ = ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମାନ୍, ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଆୟୁଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଆୟୁଷ୍ମାନ୍

ଆୟୁଃ ଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି = ଆୟୁଷ୍ମତୀ

ଧୀଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଧୀମାନ୍, ସ୍ତ୍ରୀ - ଧୀମତୀ

ହନୁଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି / ହନୂ ଅସ୍ୟ ସ୍ତଃ = ହନୁମାନ୍

ପତିଃ ଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି = ପତି + ମତୁପ୍ (ବତ୍) + ଙୀପ୍ = ପତିବତ୍ନୀ (ସଧବା)

ପତି + ମତୁପ୍ (ମତ୍) + ଙୀପ୍ = ପତିମତୀ (ରାଜରାଣୀ)

ନିମ୍ନଲିଖିତ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମତୁପ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟର 'ବତ୍' ହୁଏ ।

କିମ୍ + ମତୁପ୍ = କିଂବତ୍, (କ୍ଲୀ) କିଂବାନ୍ (ପୁଂ) କିଂବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଶମ୍ + ମତୁପ୍ = ଶଂବତ୍ (କ୍ଲୀ) ଶଂବାନ୍ (ପୁଂ) ଶଂବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଲକ୍ଷ୍ମୀ + ମତୁପ୍ = ଲକ୍ଷ୍ମୀବତ୍, (କ୍ଲୀ) ଲକ୍ଷ୍ମୀବାନ୍ (ପୁଂ) ଲକ୍ଷ୍ମୀବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଗୁଣ + ମତୁପ = ଗୁଣବତ୍, (କ୍ଲୀ) ଗୁଣବାନ୍ (ପୁଂ) ଗୁଣବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଧନ + ମତୁପ୍ = ଧନବତ୍, (କ୍ଲୀ) ଧନବାନ୍ (ପୁଂ) ଧନବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଜ୍ଞାନ + ମତୁପ୍ = ଜ୍ଞାନବତ୍, (କ୍ଲୀ) ଜ୍ଞାନବାନ୍ (ପୁଂ) ଜ୍ଞାନବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ରୂପ + ମତୁପ୍ = ରୂପବତ୍, (କ୍ଲୀ) ରୂପବାନ୍ (ପୁଂ) ରୂପବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ସରସ୍ + ମତୁପ୍ = ସରସ୍ୱତ୍, (କ୍ଲୀ) ସରସ୍ୱାନ୍ (ପୁଂ) ସରସ୍ୱତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ପୟସ୍ + ମତୁପ୍ = ପୟସ୍ୱତ୍, (କ୍ଲୀ) ପୟସ୍ୱାନ୍ (ପୁଂ) ପୟସ୍ୱତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଯଶସ୍ + ମତୁପ୍ = ଯଶସ୍ୱତ୍, (କ୍ଲୀ) ଯଶସ୍ୱାନ୍ (ପୁଂ) ଯଶସ୍ୱତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ବିଦ୍ୟା + ମତୁପ୍ = ବିଦ୍ୟାବତ୍, (କ୍ଲୀ) ବିଦ୍ୟାବାନ୍ (ପୁଂ) ବିଦ୍ୟାବତୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ମନେରଖ-

ବିଦ୍ୟା ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ ଇତି = **ବିଦ୍ୟାବାନ୍ (ତଦ୍ଧିତ)** (କିନ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଂ ବେତ୍ତି ଯଃ- ବିଦ୍ + ଶତୃ = **ବିଦ୍ୱତ୍ (ବିଦ୍ୱସ୍) ବିଦ୍ୱାନ୍ - ଏହା କୃଦନ୍ତ)**

ମରୁତ୍ + ମତୁପ୍ = ମରୁତ୍ୱତ୍ (ମରୁତ୍ୱାନ୍ - (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ଇନ୍ଦ୍ରଃ)

ତଡ଼ିତ୍ + ମତୁପ୍ = ତଡିତ୍ୱତ୍ (ତଡିତ୍ୱାନ୍ - (ପୁଂଲିଙ୍ଗ) ମେଘଃ)

ଇନି (ଇନ୍)

ଦଣ୍ଡଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଦଣ୍ଡ + ଇନି = ଦଣ୍ଡିନ୍, (କ୍ଲୀ) - ଦଣ୍ଡି, ପୁଂଲିଙ୍ଗ - ଦଣ୍ଡୀ

ଦଣ୍ଡଃ ଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି = ଦଣ୍ଡ + ଇନି + ଙୀପ୍ = ଦଣ୍ଡିନୀ

ଛତ୍ରଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି - ଛତ୍ର + ଇନି = ଛତ୍ରିନ୍, ଛତ୍ରୀ(ପୁଂ) ଛତ୍ରିଣୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ସେହିପରି ଧନ + ଇନି = ଧନିନ୍, ଧନୀ, ଧନିନୀ

ଗୁଣ + ଇନି = ଗୁଣିନ୍, ଗୁଣୀ (ପୁଂ) ଗୁଣିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଶିଖା ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି ଇତି = ଶିଖା + ଇନି = ଶିଖୀ (ମୟୂରଃ) (ପୁଂ)

ମାଳା ଅସ୍ୟାଃ ଅସ୍ତି = ମାଳା + ଇନି + ସ୍ତ୍ରୀ = ମାଳିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ମାୟା ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ମାୟା + ଇନି = ମାୟୀ (ପୁଂ) ମାୟିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ସଂଜ୍ଞା + ଇନି = ସଂଜ୍ଞିନ୍ - ସଂଜ୍ଞୀ (ପୁଂ) ସଂଜ୍ଞିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ସୁଖ + ଇନି = ସୁଖିନ୍ - ସୁଖୀ (ପୁଂ) ସୁଖିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଦୁଃଖ + ଇନି = ଦୁଃଖିନ୍ - ଦୁଃଖୀ (ପୁଂ) ଦୁଃଖିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ପ୍ରଣୟ + ଇନି = ପ୍ରଣୟିନ୍ - ପ୍ରଣୟୀ (ପୁଂଲିଙ୍ଗ), ପ୍ରଣୟିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ)

ବିନି (ବିନ୍)

ମେଧା + ବିନି = ମେଧାବିନ୍ , ପୁଂଲିଙ୍ଗ - ମେଧାବୀ - ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ - ମେଧାବିନୀ

ମାୟା + ବିନି = ମାୟାବିନ୍ , ପୁଂଲିଙ୍ଗ - ମାୟାବୀ - ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ - ମାୟାବିନୀ

ତପସ୍ + ବିନି = ତପସ୍ୱିନ୍ , ପୁଂ - ତପସ୍ୱୀ, ସ୍ତ୍ରୀ - ତପସ୍ୱିନୀ

ପୟସ୍ + ବିନି = ପୟସ୍ୱିନ୍, ପୁଂ - ପୟସ୍ୱୀ, ସ୍ତ୍ରୀ - ପୟସ୍ୱିନୀ

(ପୟସ୍ୱୀ - ନଦ, ସାଗର, ମେଘ, କୂପ, ସରୋବର, ପୟସ୍ୱିନୀ - ନଦୀ, ଧେନୁ)

ମନସ୍ + ବିନି = ମନସ୍ୱିନ୍, ମନସ୍ୱୀ - ପୁଂ, ମନସ୍ୱିନୀ - ସ୍ତ୍ରୀ

ଯଶସ୍ + ବିନି = ଯଶସ୍ୱିନ୍, ଯଶସ୍ୱୀ - ପୁଂ, ଯଶସ୍ୱିନୀ - ସ୍ତ୍ରୀ

ବିଶେଷ ବିଧିରେ ଇନି (ଇନ୍) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ହସ୍ତ + ଇନି = ହସ୍ତିନ୍ (ହସ୍ତୀ - ହାତୀ) ହସ୍ତଃ ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ

ତଥା - କର + ଇନି = କରିନ୍ (କରୀ - ହାତୀ) କରଃ ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ

ଦନ୍ତ + ଇନ୍ = ଦନ୍ତିନ୍ (ଦନ୍ତୀ - ହାତୀ) ଦନ୍ତୌ ସ୍ତଃ ଅସ୍ୟ

କେଶର + ଇନ୍ = କେଶରିନ୍ (କେଶରୀ - ସିଂହ) କେଶରଃ ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ

ମାତ୍ର - ହସ୍ତ + ମତୁପ୍ = ହସ୍ତବାନ୍ (ମନୁଷ୍ୟ) ହସ୍ତଃ ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ / ହସ୍ତୌ ସ୍ତଃ ଅସ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି

କର + ମତୁପ୍ = କରବାନ୍ (ମନୁଷ୍ୟ)

ଦନ୍ତ + ମତୁପ୍ = ଦନ୍ତବାନ୍ (ମନୁଷ୍ୟ)

ବର୍ଣ୍ଣଃ (ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନମ୍) ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି ଇତି - ବର୍ଣ୍ଣ + ଇନି = ବର୍ଣ୍ଣୀ (ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ)

ବର୍ଣ୍ଣଃ (ରୂପମ୍) ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ବର୍ଣ୍ଣ + ଇନି = ବର୍ଣ୍ଣିନ୍।

ବର୍ଣ୍ଣୀ (ପୁଂ) ବର୍ଣ୍ଣିନୀ (ସ୍ତ୍ରୀ)

ଏବଂ ବର୍ଣ୍ଣ + ମତୁପ୍ = ବର୍ଣ୍ଣବତ୍ ବର୍ଣ୍ଣବାନ୍, ବର୍ଣ୍ଣବତୀ

ପୁଷ୍କର + ଇନି = ପୁଷ୍କରିନ୍ - ସ୍ତ୍ରୀ - ପୁଷ୍କରିଣୀ

ଏହିପରି, ପଦ୍ମିନୀ, ପଙ୍କଜିନୀ, କୁମୁଦିନୀ, ମୃଣାଳିନୀ, ତମାଳିନୀ, ତରଙ୍ଗିଣୀ, ତଟିନୀ ଓ ପ୍ରବାହିଣୀ ପ୍ରଭୃତି ତଦ୍ଧିତାନ୍ତ ପଦ ସିଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି।

ଯାଚକ (ମାଗିବା ବାଲା) ଅର୍ଥକୁ ବୁଝାଇଲେ 'ଅର୍ଥ' ଶବ୍ଦରୁ ଇନି ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ ଯଥା-

ଅର୍ଥ + ଇନି = ଅର୍ଥିନ୍ (ଅର୍ଥୀ - ଯାଚକଃ)

ଅନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ **ଅର୍ଥଃ (ଧନଂ) ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ - ଅର୍ଥ + ଇନି =ଅର୍ଥୀ (ପୁଂ)** ଓ ଅର୍ଥ + ମତୁପ୍ = ଅର୍ଥବାନ୍ (ଧନୀ) ହୋଇଥାଏ।

ଅସ୍ତି ଅର୍ଥରେ - ଠନ୍ (ଇକ) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ଦଣ୍ଡଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଦଣ୍ଡ + ଠନ୍ = ଦଣ୍ଡିକଃ

ଶ୍ରମଃ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଶ୍ରମ + ଠନ୍ = ଶ୍ରମିକଃ

ଧନମ୍ ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ଧନ + ଠନ୍ = ଧନିକଃ

ମାୟା ଅସ୍ୟ ଅସ୍ତି = ମାୟା + ଠନ୍ = ମାୟିକଃ

ବହୁ ବା ବାରମ୍ବାର ଅର୍ଥରେ 'ଶ' ପ୍ରତ୍ୟୟ

ଲୋମ + ଶ = ଲୋମଶଃ

ବହୁ + ଶ = ବହୁଶଃ

କ୍ରମ + ଶ = କ୍ରମଶଃ

ଆଚରଣ ଓ ଅଧ୍ୟୟନ ଅର୍ଥରେ ଠକ୍ (ଇକ) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ଇତିହାସଂ ବେତ୍ତି = ଇତିହାସ + ଠକ୍ = ଐତିହାସିକଃ । ସେହିପରି-

ଭୂଗୋଳ + ଠକ୍ = ଭୌଗୋଳିକଃ

ଗଣିତ + ଠକ୍ = ଗାଣିତିକଃ

ସାହିତ୍ୟ + ଠକ୍ = ସାହିତ୍ୟିକଃ

ଧର୍ମଂ ଚରତି / ବେତ୍ତି = ଧର୍ମ + ଠକ୍ = ଧାର୍ମିକଃ

ସମୟଅର୍ଥରେ ଠଞ୍ (ଇକ) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ମାସେ ଭବଃ - ମାସ + ଠଞ୍ = ମାସିକଃ, ବର୍ଷେଭବଃ - ବର୍ଷ + ଠଞ୍ = ବାର୍ଷିକଃ ।

ତୁଳନାର୍ଥକ ତରପ୍ (ତର) ଈୟସୁନ୍ (ଈୟସ୍) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତୁଳନା ଅର୍ଥରେ ଏହି ପ୍ରତ୍ୟୟ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗରେ - ଅୟମ୍ ଅନୟୋଃ ଅତିଶୟେନ ଗୁରୁଃ -

ଗୁରୁ + ତରପ୍ = ଗୁରୁତରଃ, ଗୁରୁ + ଈୟସୁନ୍ = ଗରୀୟାନ୍

ସେହିପରି ଲଘୁତରଃ, ଲଘୀୟାନ୍

ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ - ଇୟମନୟୋଃ ଅତି ଶୟେନ ଗୁର୍ବୀ / ଗୁରୁଃ

ଗୁରୁ + ତରପ୍ + ଟାପ୍ = ଗୁରୁତରା, ଗୁରୁ + ଈୟସୁନ୍ + ସ୍ତ୍ରୀ ଙୀପ୍ = ଗରୀୟସୀ

ସେହିପରି ଲଘୁତରା, ଲଘୀୟସୀ

କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗରେ - ଇଦମ୍ ଅନୟୋଃ ଅତିଶୟେନ ଗୁରୁ = ଗୁରୁ + ତରପ୍ = ଗୁରୁତରମ୍

ଗୁରୁ + ଈୟସୁନ୍ = ଗରୀୟଃ । ସେହିପରି - ଲଘୁତରମ୍, ଲଘୀୟଃ

ତୁଳନାର୍ଥକ ତମପ୍ (ତମ) ଇଷ୍ଠନ୍ (ଇଷ୍ଠ) ପ୍ରତ୍ୟୟ

ଅନେକ ମଧ୍ୟରେ ଏକର ଉତ୍କର୍ଷ ବା ଅପକର୍ଷ ବୁଝାଇଲେ ତମପ୍ (ତମ) ଓ ଇଷ୍ଠନ୍ (ଇଷ୍ଠ) ପ୍ରତ୍ୟୟ ହୁଏ ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗରେ - ଅୟମ୍ ଏଷାମ୍ ଅତିଶୟେନ ଗୁରୁଃ = ଗୁରୁ + ତମପ୍ = ଗୁରୁତମଃ

ଗୁରୁ + ଇଷ୍ଠନ୍ = ଗରିଷ୍ଠଃ । ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ - ଇୟମ୍ ଆସାମ୍ ଅତିଶୟେନ ଗୁର୍ବୀ/ଗୁରୁଃ - ଗୁରୁ + ତମପ୍ + ଟାପ୍ = ଗୁରୁତମା, ଗୁରୁ + ଇଷ୍ଠନ୍ + ଟାପ୍ = ଗରିଷ୍ଠା । କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗରେ - ଇଦମ୍ ଏଷୁ ଅତିଶୟେନ ଗୁରୁ = ଗୁରୁତମମ୍, ଗରିଷ୍ଠମ୍

କେତେକ ପ୍ରଚଳିତ ତରପ୍ / ଈୟସୁନ୍,　　ତମପ୍ / ଇଷ୍ଠନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ

ତରପ୍, ଈୟସୁନ୍	ତମପ୍, ଇଷ୍ଠନ୍
ପ୍ରଶସ୍ୟ - ପୁଂ, ପ୍ରଶସ୍ୟତରଃ ଶ୍ରେୟାନ୍,	ପ୍ରଶସ୍ୟତମଃ, ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ
ବୃଦ୍ଧ - ପୁଂ, ବୃଦ୍ଧତରଃ, ଜ୍ୟାୟାନ୍	ବୃଦ୍ଧତମଃ, ବର୍ଷିଷ୍ଠଃ / ଜ୍ୟେଷ୍ଠଃ
ଯୁବା - ପୁଂ, ଯୁବତରଃ, ଯବୀୟାନ୍ / କନୀୟାନ୍	ଯୁବତମଃ, ଯବିଷ୍ଠଃ / କନିଷ୍ଠଃ
ପ୍ରିୟ - ପୁଂ, ପ୍ରିୟତରଃ, ପ୍ରେୟାନ୍	ପ୍ରିୟତମଃ, ପ୍ରେଷ୍ଠଃ

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଉଦାହରଣ

ମାତୁଃଭ୍ରାତା = ମାତୃ + ଡୁଳଚ୍ (ଉଳ) = ମାତୁଳଃ

ପିତୁଃ ଭ୍ରାତା = ପିତୃ + ବ୍ୟତ୍ (ବ୍ୟ) ପିତୃବ୍ୟଃ

ପିତୁଃ ପିତା = ପିତୃ + ଡାମହଚ୍ (ଆମହ) = ପିତାମହଃ

ମାତୁଃ ପିତା = ମାତୃ + ଡାମହଚ୍ (ଆମହ) = ମାତାମହଃ

ଜଡସ୍ୟ ଭାବଃ = ଜଡ + ତ୍ୱ = ଜଡତ୍ୱମ୍, ଜଡ଼ + ତା = ଜଡତା

କୁଶଳସ୍ୟ ଭାବଃ = କୁଶଳ + ତ୍ୱ = କୁଶଳତ୍ୱମ୍, କୁଶଳ + ତା = କୁଶଳତା

ନୀଳସ୍ୟ ଭାବଃ = ନୀଳ + ଇମନିଚ୍ = ନୀଳିମା (ପୁଂଲିଙ୍ଗ)

ମହତଃ ଭାବଃ = ମହତ୍ + ଇମନିଚ୍ = ମହିମା (ପୁଂଲିଙ୍ଗ)

ଗୁରୋଃ ଭାବଃ = ଗୁରୁ + ଅଣ୍ = ଗୌରବମ୍

ମୃଦୋଃ ଭାବଃ = ମୃଦୁ + ଅଣ୍ = ମାର୍ଦ୍ଦବମ୍

ପଣ୍ଡିତସ୍ୟ ଭାବଃ = ପଣ୍ଡିତ + ଷ୍ୟଞ୍ = ପାଣ୍ଡିତ୍ୟମ୍

ସହିତସ୍ୟ ଭାବଃ = ସହିତ + ଷ୍ୟଞ୍ = ସାହିତ୍ୟମ୍

ଅଳସସ୍ୟ ଭାବଃ = ଅଳସ + ଷ୍ୟଞ୍ = ଆଳସ୍ୟମ୍

ସର୍ବଜନେଭ୍ୟଃ ହିତମ୍ = ସର୍ବଜନ + ଠକ୍ = ସାର୍ବଜନୀନମ୍

ଅଭ୍ୟାସ

୧। **ଏକପଦେନ ଅର୍ଥଂ ପ୍ରକାଶୟତ**

ଇଦମନୟୋଃ ଅତିଶୟେନ ସ୍ଥୂଳମ୍, ଅୟମେଷୁ ଅତିଶୟେନ ପ୍ରିୟଃ, ଭଗିନ୍ୟାଃ ଅପତ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ, ପର୍ବତସ୍ୟ ଅପତ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ, ବହୁ ଅସ୍ତି ଅସ୍ୟ।

୨। **ଅର୍ଥଭେଦଂ ଦର୍ଶୟତ -** ଦୈତ୍ୟଃ - ଆଦିତ୍ୟଃ, ବନ୍ୟମ୍ - ବନ୍ୟା

ହସ୍ତୀ - ହସ୍ତବାନ୍, ଶିଖୀ - ଶିଖାବାନ୍, ଅର୍ଥୀ - ଅର୍ଥବାନ୍

୩। **ତଦ୍ଧିତାନ୍ତପଦାନି ବ୍ୟବହୃତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତଭାଷୟା ଅନୁବାଦଂ କୁରୁତ**

୧. ଧନଥିବା ଲୋକ ସୁଖୀଅଟେ। ୨. ଉତ୍କଳର ଲୋକେ ଧର୍ମ ପାଳନ କରନ୍ତି। ୩. ପଣ୍ଡୁଙ୍କ ପୁଅମାନେ ଯଦୁବଂଶୀଙ୍କର ବନ୍ଧୁଥିଲେ। ୪. ଗୁଣଥିବା ଛାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ। ୫. ମୋ ମାମୁ ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ଭାଇ।